

Historisch Tijdschrift
Holland

28e jaargang
nummer 6
1996

Holland

diepte van -60 cm NAP een stevig gemetselde koker tevoorschijn die nog in open verbinding bleek te staan met de gracht van de Koornmarkt en water voerde naar een gemetselde put in het gebouw.

Dit gebouwencomplex is neergezet als waarschijnlijk de laatste mouterij in Delft. In een verkoopakte uit 1820 wordt het goed omschreven als 'een zeer solide en binnen weinige jaren geheel nieuw gebouwde mouterij en eeste, met dezelfde eest, moutkasten, koornzolders, pakhuizen mitsgaders stalling voor zeven paarden'. De gebouwen werden tot 1869 gebruikt als lakenfabriek.

Gemeente Delft, sectie AMA

E.J. Bult

Delft: Prinsenhof Tijdens het aanbrengen van een overkapping van de zogenaamde kruidentuin van het Prinsenhof konden archeologische waarnemingen in de funderingsleuven worden verricht. In een sleuf dwars over het midden van deze binnenplaats, min of meer evenwijdig aan de Oude Delft, kon de bodemopbouw worden bestudeerd tot een diepte van +50 cm NAP. Deze bestond uit ophogingslagen van klei en oude loopvlakken van humeus materiaal. Op een hoogte van +100 cm NAP kwamen al loopvlakken voor die, getuige de aanwezige scherven kogelpot- en Pingsdorfaardewerk, uit de late 12e eeuw dateren. Dit betekent dat het oorspronkelijke maaiveld hier aan het einde van de 12e eeuw al met tenminste 200-250 cm was opgehoogd, daar het natuurlijk maaiveld op deze locatie op ongeveer -100 cm NAP ligt. Deze ophogingslagen, waarschijnlijk in de vorm van huisterpen, zijn nog intact aanwezig en niet verder onderzocht.

Op drie plekken in de sleuf werden resten van meerdere haarden boven elkaar aangetroffen. De bovenste stookplek van twee van deze haardplaatsen lag op +125 cm NAP op een bakstenen werkvloer. Deze vloeren dateren aan de hand van de toegepaste baksteenformaten (27x7,5x7 cm) uit het midden van de 14e eeuw. Op hetzelfde niveau werd een penning van Louis de Crecy uit Vlaanderen (1322-46) gevonden. Sedert het einde van de 12e eeuw werd er op deze plek dus nauwelijks meer opgehoogd.

De onderlinge afstand tussen de drie haarden bedraagt telkens 8 m. Dit kan erop wijzen dat als de haarden min of meer middenin de vroegere percelen lagen, de bijbehorende kavels ongeveer 8 m breed waren. Ook enkele muren en uitbraaksleuven, die halverwege de haarden liggen, wijzen daar op.

Voorts werden er drie rechthoekige beerkelders aangetroffen, die niet verder onderzocht zijn. Het steenformaat van deze putten wijst op dateringen uit de 14e eeuw. Dit is voor Delft vrij vroeg. Dergelijke vroege beerputten wijzen in het algemeen op een relatief hoge sociaal-economische positie van eigenaren.

Omstreeks 1400 werd op de toenmalige percelen het St. Agathaklooster gesticht. In de loop van de 15e eeuw werden de oorspronkelijke huizen op die plaats gesloopt en vervangen door kloostergebouwen. Vanaf die periode werd het onderzochte terrein als binnenplaats gebruikt. Op deze binnenplaats lagen in de 17e eeuw enige waterputten en een rechthoekige waterkelder voor de opvang van regenwater. De kelder was gemetseld van ijsselsteen en bekleed met plavuizen. Ook werd nog de 17e-eeuwse uitbreiding teruggevonden van de Waalse kerk die de zuidkant van deze binnenplaats begrenst. Deze muur was gefundeerd op een laag planken.

Gemeente Delft, sectie AMA

E.J. Bult

Dordrecht: Dubbeldamseweg (afb. 14) Bij graafwerk ten behoeve van een tunnel onder het spoor Dordrecht-Lage Zwaluwe is in juli een harnas aangetroffen. De vondst, bestaande uit

Afb. 14. Dordrecht: Dubbeldamseweg. Harnas bestaande uit een borststuk en drie buikstroken. De foto is kort na de berging genomen. De tekening is gemaakt na conservering. Grootste breedte (inclusief bolling) 51 cm. Foto en tekening C. van der Esch, Papendrecht.

een borststuk met 3 buikstroken, werd gedaan door K. Middelham met een metaaldetector op een diepte van -4,60 m NAP, dat is 4,80 m beneden maaiveld (Van der Esch 1995).

Het graafwerk voor de tunnelbak vond plaats onder het wegdek van de Dubbeldamseweg. Deze weg vormde met de Blekersdijk, Bagijnhof en Visstraat ooit een zijriviertje van de Dubbel in de polder Groote Waard. De huidige Voorstraathaven is nog slechts een restant van deze Thure of Thuredriih.

In Holland stonden de gekozen bisschop Jan van Beieren en Jacoba van Beieren tegenover elkaar. Het Kabeljauwse Dordrecht werd ingeklemd tussen de Hoekse troepen van Jacoba en haar man en neef Jan IV van Brabant. Met name in het gebied waar het harnas is gevonden, ten zuiden en zuidoosten van de stad, waren troepen gelegerd van Jan van Brabant, die volgens de bronnen flink wat verliezen hebben geleden. Een afbeelding van dit beleg uit ca. 1620 naar een ouder voorbeeld hangt in de raadzaal van het stadhuis.

Drie jaar na het beleg, in 1421, verdrook de Groote Waard tijdens de St.-Elisabethsvloed. Het landschap werd afgedekt door zand en klei.

Het harnas bleek zich te bevinden op de bodem van het voormalige veenriviertje onder afwisselend lagen zand en klei. De ligging van het harnas direct op de bodem van het riviertje rechtvaardigt derhalve de veronderstelling dat we van doen hebben met een depositie tijdens het beleg van Dordrecht in 1418.

Voor de determinatie is contact geweest met P.J. Puype, hoofdconservator van het Legeren Wapenmuseum in Delft. Op grond van twee stilistisch enigszins vergelijkbare harnassen uit Tongeren en Luik in België dateert hij het Dordtse exemplaar rond 1460. Dit zou in over-

eenstemming zijn met het feit dat radiaal aangebrachte ribben over de borstplaat vroeg in de 15e eeuw nog niet voorkomen. Vermoedelijk is dit laatste echter te wijten aan het geringe aantal bekende exemplaren: de heilige soldaat-martelaar Quirinus van Neuss is in elke geval al vóór het midden van de 15e eeuw op pelgrimsinsignes in vol ornaat afgebeeld met een harnas met meerdere ribben (Köster 1984).

Ook op geologische gronden is het onwaarschijnlijk dat een geharnast soldaat bijna een halve eeuw na het beleg hier verdrongen zou zijn. Het gebied staat immers vanaf de St.-Elisabethsvloed onder water en dat zou tot gevolg gehad moeten hebben dat tussen het harnas en de veenbodem zand en klei was afgezet.

Tijdens de conservering van het harnas door Archeoplan in Delft kwamen verschillende details aan het licht zoals klinknagels, stukjes leder etcetera. Hieruit zou af te leiden zijn dat het harnas waarschijnlijk heeft toebehoord aan een piekenier/infanterist.

De vinder heeft de vondst geschonken aan de gemeente Dordrecht.

AWN-afd. Lek- en Merwestreek

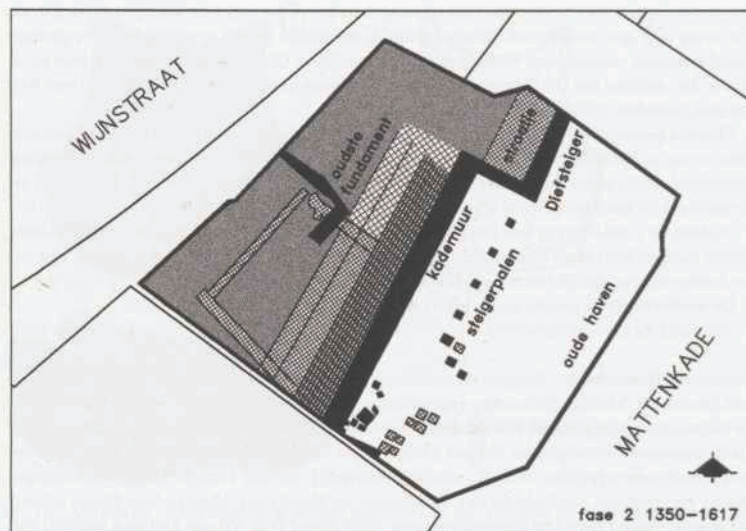
C. van der Esch

Dordrecht: Heisterbach Volgens de oudste en meest bekende 17e-eeuwse historicus van de stad Dordrecht, Matthijs Balen, zou ergens in de 14e eeuw nabij de stad Dordrecht het klooster Heisterbach zijn gesticht. Dat zal dan vroeg in de 14e eeuw zijn geweest, want hij vermeldt dat in trossiersrekeningen uit het jaar 1309 een abt van dit klooster werd genoemd. Ook andere 17e-eeuwse schrijvers, zoals W. van Goudhoeven, J. van der Eyck en J. van Oudenhoven, maken melding van het bestaan van dit klooster bij Dordrecht. Volgens Van Dalen dateert het oudste charter over het klooster reeds uit 1203. Graaf Dirk VII van Holland zou met zijn vrouw Aleida een voornemen bekend hebben gemaakt om op eigen land een abdij van de Cisterciënser Orde te stichten. Daarom gaven zij een stuk land, genaamd Tempelveld, en wat financiën aan deze orde. Het klooster zou behoren tot de kloosterfamilie van de 12e-eeuwse abdij van Heisterbach bij Bonn. Mogelijk betrof het eerst een uithof, dat pas in 1410 uitgroeide tot een volwaardig klooster. In 1213 worden bezittingen van het Duitse klooster Heisterbach bij Dordrecht genoemd. Men kan derhalve aannemen dat het klooster tussen 1203 en 1213 moet zijn gesticht. Het klooster is als gevolg van de St.-Elisabethsvloed van 1421 ten onder gegaan.

Balen meende dat het klooster op de plaats lag van de in 1628 gebouwde hofstede van heer Damas van Slingelandt, maar echte aanwijzingen daarvoor gaf hij niet. Hardenberg wist niet precies waar het klooster lag, maar dacht op basis van een schilderij betreffende de St.-Elisabethsvloed dat het ten zuidoosten van de stad Dordrecht moet hebben gelegen. Volgens een schepenacte uit 1414 lag het binnen de heerlijkheid Van der Merwede. De door Balen genoemde hofstede stond volgens Hardenberg en Lips gelijk aan de 16e-eeuwse buitenplaats Haaswijk, die op de hoek stond van de Oudendijk en de Haaswijkweg-Oost. Haaswijk werd in 1781 verkocht en kort daarna afgebroken.

Bij de ROB zijn in de jaren zestig waarnemingen gemeld van funderingen op 40 cm onder het maaiveld. Dit gegeven, tezamen met de hypothese dat op deze locatie mogelijk de resten van het voormalige klooster Heisterbach aan te treffen waren, leidde ertoe dat het terrein op de op 15 december 1994 gepresenteerde Archeologische Monumentenkaart van Zuid-Holland de status kreeg van 'terrein van hoge archeologische waarde'.

Eerder, op 24 november 1994, werd door Stichting De Hoop bij de gemeente Dordrecht een bouwaanvraag ingediend voor de totstandkoming van de eerste fase van een nieuw opvangcentrum voor drugsverslaafden, op de hoek van de Oudendijk en de Haaswijkweg-Oost.

Afb. 15. Dordrecht: Wijnstraat. Midden in de werkput bevindt zich de Laat-Middeleeuwse kademuur met de kenmerkende hoek van de Diefsteiger. Tussen Wijnstraat en Oude Haven werd een 14e- of 15e-eeuws huisfundament aangetroffen.

De gemeente was niet op de hoogte van de veronderstelde archeologische waarde van het terrein.

Direct na aantreden van de gemeentelijke archeoloog werd besloten duidelijkheid te verschaffen. Daartoe werd de Stichting RAAP verzocht een non-destructief onderzoek uit te voeren naar de aard en omvang van het vermoedelijke klooster. De resultaten van het archeologische vooronderzoek waren verrassend maar duidelijk: er werden op de aangegeven locatie geen aanwijsbare sporen van het Middeleeuwse klooster Heisterbach aangetroffen en de ooit opgemerkte muurresten behoren waarschijnlijk toe aan het 16e-eeuwse landhuis Haaswijk. Achteraf gezien had de melding bij de ROB nooit tot de conclusie moeten leiden dat hier fundamenten van het klooster waren aangetroffen. Uit geologisch onderzoek blijkt namelijk dat de afzettingen ter plaatse van na de St-Elisabethsvloed (1421) een dikte hebben van ca. twee meter.

Gemeente Dordrecht

J.P.C.A. Hendriks

Dordrecht: Wijnstraat (afb. 15, 16 en 17) Van 2 oktober tot en met 10 november 1995 vond op de kop van de Wijnstraat het eerste oudheidkundige bodemonderzoek plaats onder leiding van de gemeentelijke archeoloog. De condities waaronder dit onderzoek mogelijk was, kunnen een voorbeeld genoemd worden voor waar goed overleg tussen archeoloog en projectontwikkelaar toe kan leiden. Het onderzoek werd uitgevoerd in samenwerking met aannemingsbedrijf A. de Vlaming bv, Drechtwerk en de AWN-afdeling Lek- en Merwestreek.

Afb. 16. Dordrecht; Wijnstraat. Op de voorgrond een 17e- en 18e-eeuwse kelder, gemetseld tegen de 17e-eeuwse opbouw van de 14e-eeuwse kademuur. Op de achtergrond een deel van de kade uit het begin van de 17e eeuw. Links fundamente van een 19e-eeuws woonhuis.

De opgravingsput werd aangelegd op het terrein van het voormalige pand Wijnstraat 10, met een kleine overlap naar Wijnstraat 8. In totaal was de werkput 10 x 10 m groot. Het terrein van het in september 1995 afgebroken pand Wijnstraat 12/14 werd benut voor de tijdelijke opslag van het stort en het plaatsen van de kraan.

De oudste aangetroffen structuur behoorde tot een aan de bovenzijde 0,75 m brede kademuur, die aan de waterzijde was opgetrokken uit Belgische natuurstenen blokken (Gobertanger steen) en aan de achterzijde was voorzien van een brede vlijlaag, die de muur aan de onderzijde tenminste 3 m dik maakt. Deze kademuur maakte juist op de perceelsgrenzen een dubbele haakse bocht, met een verspringing van 1,4 en 1,9 m. Vóór de kademuur werd een groot aantal eikenhouten palen van een steiger aangetroffen. Aan de Wijnstraatkant van deze kademuur zijn sporen aangetroffen van bewoning. In een tweede fase werd deze kademuur opgegeven en vervangen door een nieuwe kademuur, opgetrokken uit ijsselsteentjes, op 4 m van de oudste kademuur. Deze tweede kademuur werd op diverse wijzen ondersteund: door middel van houten palen, trekbalen, muurjzers, steunberen en tussenmuren. Dit heeft echter niet kunnen voorkomen dat de muur sterk in de richting van de Wijnhaven overhelde.

In een derde fase werd de gehele ruimte tussen de Wijnstraat en de tweede kademuur in gebruik genomen voor het bouwen van huizen. Het overhellen van beide kademuren in de richting van het water heeft latere bouwers er niet van weerhouden om met name de tweede kademuur te gebruiken als fundament voor de achterzijde van hun huizen. In de fasen vier en vijf werden de aanwezige panden verbouwd. Vooral ter plaatse van Wijnstraat 10 zijn vele

Afb. 17. Dordrecht: Wijnstraat. De 14e-eeuwse kademuur, opgetrokken uit Gobertangersteen, met daarvoor palen van havenwerken. De kademuur werd in de 17e eeuw opgehoogd en door middel van tussenmuren verbonden met een nieuwe kademuur (1617). Eén van de tussenmuren werd bebouwd op een secundair gebruikte moerbalk, die ook nog eens als gebintdeel dienst heeft gedaan.

verschillende vloerooppervlakken aangetroffen. In de voorlaatste fase deed de oudste kademuur nog dienst als scheidingswand, in de laatste fase was ook deze functie verdwenen.

De vele duizenden scherven van aardewerk, steengoed, pijpfragmenten, wand- en vloertegels en de vele honderden metalen voorwerpen, variërend van simpele gesmede spijkers tot bijzondere mantelhaken en pelgrimsinsignes, dienen de komende tijd geïnventariseerd en beschreven te worden, alvorens het mogelijk is om een nauwkeurige datering van de diverse fasen te kunnen geven. Ook een jaarringenonderzoek van het hout dat werd aangetroffen kan met het oog op een scherpe datering daartoe worden ondernomen. Desondanks is het nu reeds mogelijk de vijf verschillende fasen *grosso modo* van een chronologisch kader te voorzien, zonder dat de grenzen daarvan scherp vast liggen.

De tot fase a behorende kademuur staat afgebeeld als onderdeel van de 'Diefstiger' (Diefsteiger) op de stadsplattegrond van Dordrecht die de beroemde cartograaf Jacob van Deventer omstreeks 1545 tekende. De afbeelding is een *terminus ante quem*: de kademuur is dus ouder dan 1545. Op basis van de aangetroffen natuurstenen en aardewerkscherven wordt momenteel gedacht aan een datering in het midden van de 14e eeuw. De tot fase b behorende kademuur staat nog niet afgebeeld op de stadsplattegronden van Braum en Hogenberg (1581). Op deze kaart valt de brede monding van de Wijnhaven op, die in overeenstemming is met de bredere havenmond die uit de opgraving bekend is. Uit historische bronnen is bekend dat de Oude Haven/Wijnhaven in 1617 werd versmald. Het komt ons plausibel voor dat de tweede kademuur in die periode werd aangelegd. Kort daarna (fase c) werden de eerste

huizen gebouwd, met hun achterzijde op de tweede kademuur. Dit beeld komt tevoorschijn uit de plattegrond van Blaeu (1645). In de 18e eeuw (fase d) werd het huis diverse malen verbouwd. Aan het begin van de 19e eeuw (fase e) werd de Mattensteiger aangelegd. Kennelijk was dat een sein voor een algehele nieuwe indeling van dit gebied. Vrijwel alle oude muren werden afgebroken en het terrein werd een halve meter opgehoogd, waardoor het opnieuw bouwrijp was. Met gebruikmaking van stenen uit de afgebroken gebouwen werd een nieuw gebouw opgetrokken, dat in de jaren zestig van de 20e eeuw ten slotte werd afgebroken om plaats te maken voor een parkeerplaats.

Gemeente Dordrecht

J.P.C.A. Hendriks

Giessenlanden: Giessenburg Begin 1995 is in Giessenburg de boerderij aan de Binnendamsesweg nr 56 gesloopt ten behoeve van een niet agrarische nieuwbouwwoning (Koorevaar 1995). De binnendijks gelegen boerderij grensde met de voorgevel direct aan de dijk en maakte deel uit van de agrarische bebouwing langs de noordelijke Giessen-oever, die in oorsprong teruggaat tot de Middeleeuwse ontginningsperiode. Begin maart is door leden van de AWN-afdeling Lek- en Merwestreek de ondergrond met een 12 meter lange proefsleuf onderzocht.

De oudste nederzettingssporen werden gemiddeld 2,5 meter onder het loopvlak aangetroffen. Deze bestonden uit een ruim 7 meter breed komvormig pakket van mestplaggen, rustend op de kleiige oeverwalafzettingen van de Giessen. Uit ingravingsporen blijkt dat deze plaggenlaag verschillende malen is uitgegraven, waarschijnlijk voor bemestingsdoeleinden. Daarboven bestaat de bodem uit kleiige ophogingen met dunnere mestlaagjes.

Het gevonden aardewerk bestaat voor 49 procent uit kogelpot, 9 procent grijs, 16 procent Pingsdorf, 23 procent Andenne en 3 procent Limburgs (witbakkend). Jonger materiaal werd op deze plaats niet aangetroffen. Met de aardewerkvondsten kon geen duidelijke tijdsfasering in de ophogingen worden vastgesteld. Alleen dat het eerste woonvlak dateert van ongeveer het laatste kwart van de 11e eeuw en dat de ophogingen in het derde kwart van de 13e eeuw moeten zijn voltooid.

Uit het feit dat het plaggenpakket in binnendijkse richting na ongeveer 5 meter al eindigt en uit de ligging van een afvalkuil net daarachter, kan worden afgeleid dat het centrum van de eerste woonheuvel onder de dijk moet liggen. Dit lijkt bevestigd te worden door de opvallende bult in de weg voor de huidige boerderij. Een en ander betekent dat boerderij en woonheuvel in eerste instantie dichters langs de Giessen waren gesitueerd.

In het laatste kwart van de 13e eeuw moet de toen bestaande heuvel zijn opgenomen in de eerste ringbedijking rond de toenmalige Ablasserwaard (voltooiing 1277), waarvan toen ook de noord-oever van de Giessen deel uitmaakte. De daarvoor noodzakelijke verplaatsing van de boerderij in binnendijkse richting verklaart het ontbreken van jonger schervenmateriaal in de onderzoekssleuf.

AWN-afd. Lek- en Merwestreek

T. Koorevaar

Gouda: Bolwerk (afb. 18) In verband met de uitvoering van twee grote projecten heeft de gemeente Gouda in 1995 een project-archeoloog aangesteld. Het gaat om de bodemsanering van het voormalig gasfabrieksterrein op het Bolwerk en om de vervanging van de riolering in de Nieuwehaven (zie hieronder), beide in de Goudse binnenstad. De projecten werden uitgevoerd in samenwerking met de Archeologische Vereniging Gouda en met financiële steun van de Provincie Zuid-Holland. Daarnaast zijn in 1995 op verschillende locaties kleinere onderzoeken gedaan door Gouda.